

Prof. dr *Dragoljub Popović**

A. SAJO,
CONSTITUTIONAL SENTIMENTS

Yale University Press, New Haven & London 2011, 382 str.

Autor knjige ponešto neobičnog naslova je Andraš Šajo, profesor Srednjoevropskog univerziteta u Budimpešti, koji je istovremeno sudija Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

Osnovni autorov stav jeste da su koncepti kakve je upoznao svetski razvika ustavnog prava u suštini plod izvesnih psiholoških procesa, odnosno da ti koncepti potiču od osećanja koja su prevladala u nekoj društvenoj situaciji.

Takvom osnovnom misli, kako u Predgovoru primećuje prof. Matijas Malman, šef Katedre za teoriju prava s Pravnog fakulteta u Cirihi, pisac knjige koja je pred nama suprotstavio se jednom starijem i rasprostranjenom mišljenju. To starije mišljenje smatra da je postanak konstitucionalizma, zasnovanog na ljudskim pravima, rezultat prevazilaženja mračne i iracionalne prošlosti. Prevazilaženje prošlosti je, obično se kaže, bilo zasnovano upravo na postulatima razuma, koji je s uvođenjem konstitucionalizma doživeo trijumf.

Šajova teza se opire ovakvom zaključku. On smatra da konstitucionalizam i zaštita ljudskih prava ne vode poreklo od razuma, nego naprotiv od pojedinačnih i kolektivnih osećanja. Zato već u uvodu knjige napominje kako moderna društva doista vole da smatraju da se upravljaju prema razumu. Pravni pozitivizam je, po Šaju, potisnuo moralna osećanja u zaborav. Zbog toga on odbacuje oštro suprotstavljanje razuma i osećanja. Razum, kaže nam pisac, sistematski greši upravo zato što zanemaruje učešće osećanja u donošenju odluka. Prepustimo mu za trenutak reč, kako bi kondenzovano izrazio svoju misao:

„Pravo teži stvaranju sterilnog mentalnog okruženja za sopstvenu primenu, zato što naloge osećanja smatra zbunjajućim i nedopustivim.“

U istraživanjima koja su predstavljala podlogu ovog dela pisac se obilato koristio radovima iz oblasti psihologije, kako individualne, tako i kolektivne. Njegovi zaključci su temeljno potkrepljeni i čitaocu deluju uverljivo i u isti

* Sudija Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu i redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu

mah privlačno. O ovoj drugoj osobini štiva koje je pred nama posvedočiće već sami naslovi sedam poglavlja, koliko sadrži knjiga.

Prvo poglavlje nosi naslov *Od osećanja do ustavnih ustanova*. Drugo se zove *Sentimentalna Deklaracija prava čoveka*. Treće ima ponešto komplikovan, ali upečatljiv naslov – *Najveće od svih razmišljanja o ljudskoj prirodi – ustav straha*. Četvrto poglavlje je naslovljeno *Empatija i ljudska prava*; peto ima naslov u obliku pitanja: *Sloboda da se izrazi šta?*. Šesto nosi naslov *Sadrži-na strasti: okupljanje, veroispovest i narodna suverenost*, dok je sedmo poglavlje naslovljeno *Stid: o skrivenim ustavnim osećanjima*.

Čak i da se ništa više ne kaže, naslovi poglavlja bi bili dovoljni da zaključimo najpre da bi valjalo da srpski pravници koji čitaju na engleskom obavezno prouče ovu knjigu, a isto tako da bi vredelo zainteresovati prevodioce i izdavače da knjigu sudije Šaja objave i u prevodu na srpski jezik.

Lepeza istorijskih primera kojima se pisac obraća da bi potkrepio svoja tvrđenja je vrlo široka. Ovaj prikazivač nalazi da su naročito uverljiva i posebno zanimljiva Šajova izlaganja koja se odnose na Veliku francusku revoluciju i na Američku revoluciju.

Pisac je u drugom poglavlju knjige na vrlo živ način pratio postanak Deklaracije prava čoveka i građanina kroz sednice Ustavotvorne skupštine u Francuskoj. On reljefno prikazuje uticaj osećanja različitih grupa pri oblikovanju slavnog dokumenta. U burnim vremenima, kada su osećanja provalila svom silinom, Lafajet je jednom prilikom izjavio da predmet buduće Deklaracije prava u stvari treba da bude smirivanje stanovništva snagom inteligencije.

Pisac kaže da su se u revolucionarnim vremenima „uprkos pozivima na razum“ osećanja međusobno sudarala. „Haos, strah i strast su doveli do Deklaracije“, zaključiće zato Šajo. Mora se priznati da ovakav zaključak prilično odudara od naših ustaljenih i, reklo bi se, razumom umivenih predstava o istorijskom dokumentu o kojem je reč.

Izlažući o Američkoj revoluciji, Šajo je u zasebnom odeljku raspravio ulogu straha u nastanku američkog ustava. Očevi-osnivači su strahovali od mogućih nereda, plašila ih je Šejova buna, a zazirali su i od mogućnosti nastupanja opšteg meteža. Pisac se zbog toga priklonio onoj struji misli u nauci koja, poput Judite Šklar, nalazi da je takav „konstitucionalizam straha“ kroz američki ustav stvorio „konsolidovani model modernih ustava“.

Na sličan način se autor upustio i u istoriju abolicionističkog pokreta, dokazujući kako se ropstvu u stvari nije suprotstavio razum nego upravo osećanje samilosti prema sudbini robova. Takvo osećanje se širilo u uticajnim društvenim krugovima u Engleskoj i dovelo je najpre do zabrane trgovine robljem, a docnije i do ukidanja ustanove ropstva.

Metodom kakvu smo upoznali autor je ispitivao i slobodu izražavanja, kao i slobode okupljanja i veroispovesti, ali i ustanovu narodne suverenosti.

Pri ovome je mnoge primere na koje se poziva uzео iz bliže prošlosti, oslanjajući se na materijal koji nude moderna društva. Našim čitaocima će svakako biti zanimljivo piščevo pominjanje velikih demonstracija u Beogradu održanih, kako kaže, „za Srbiju, a protiv Miloševića“. Te demonstracije pisac smatra oruđem za podsticanje nacionalnog identiteta i stavlja ih u isti red s protestima devedesetih godina prošlog veka u neruskim republikama bivšeg SSSR-a, čiji je cilj bila nezavisnost, kao i s onim što naziva „plišanim i revolucijama u boji“.

Posebno je zanimljivo poslednje poglavlje knjige u kojem se autor bavi stidom i uticajem tog osećanja na ustavne ustanove i koncepcije. Moto ovog poglavlja predstavlja misao Džordža Bernarda Šoa, koja kaže da čovek utoliko više uživa poštovanje ukoliko se više stvari stidi.

Autor se upustio u ispitivanje postojanja ili odricanja stida u ustavnoj praksi različitih država. Istorijski primeri se ovde ređaju uporedo s onim iz današnjih društava koja se prilagođavaju demokratiji. U tom kontekstu, kao što se moglo očekivati, autor razmatra slučaj Južne Afrike i funkcionisanje tamošnjeg mehanizma za pomirenje među rasama, posle strašnog iskustva aparthejda.

Naročitu pažnju u ovom poglavlju autor je posvetio moralnim osećanjima i kolektivnom osećanju stida zbog počinjenog genocida, da bi na samome kraju raspravio pitanje može li stid zaista predstavljati jednu ustavnu strategiju. U odgovoru pisac nalazi da osećanje stida može voditi ustavnom oblikovanju ispravljanja nepravde, kao što se može stvoriti i mentalitet koji se opire ponavljanju grešaka iz prošlosti.

Šajovu knjigu vredi pročitati zbog svežine misli, raznovrsnosti analiza i jasnih zaključaka. O ovima će se u nauci svakako još dugo voditi rasprava.